

PYTER WAGENAAR

Voor de vorm

TAALVRAAGBAAK VOOR SCHRIJVERS

Uitgeverij Augustus
Amsterdam – Antwerpen

INHOUD

Over dit boek 13

1 Zinsbouw 17

1.1 Inleiding 17

1.2 Werkwoorden 19

1.2.1 Werkwoordsvolgorde 19

1.2.2 Meervoud of enkelvoud? 21

1.2.2.1 Onduidelijk onderwerp 21

1.2.2.2 Hoeveelheidsaanduider 22

1.2.2.3 Beperkende of bepalende bijzin 23

1.2.2.4 Reeksvormer 24

1.2.2.5 En en/of of 25

1.2.2.6 Afkorting 26

1.3 Voornaamwoorden 27

1.3.1 Verwijswoorden 28

1.3.1.1 Verwijstabel 29

1.3.1.2 Het verwijsstappenplan 29

1.3.1.3 Dat/wat-tabel 33

1.3.1.4 Het dat/wat-stappenplan 33

1.3.1.5 Welke of die? 35

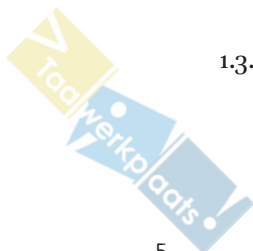
1.3.1.6 Waarmee of met wie? 36

1.3.1.7 Wier, dier, wiens of diens? 36

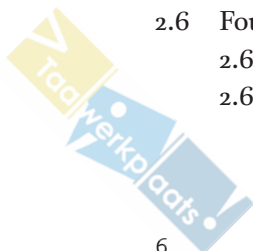
1.3.2 Hen, hun, zij en ze 37

1.3.2.1 Het hen/hun-stappenplan 38

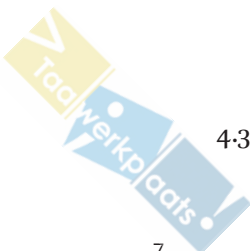
1.3.2.2 Hen, hun of ze? 39

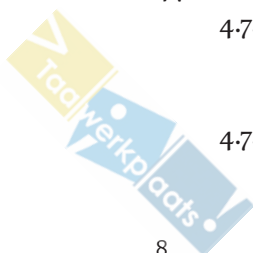
- 1.3.2.3 *Hun als bezittelijk voornaamwoord en als onderwerp* 40
  - 1.3.3 U, jou, mij en me 41
  - 1.3.4 Alle(n), beide(n) en andere(n) 42
  - 1.4 Bijvoeglijke naamwoorden 43
    - 1.4.1 Wel of geen -e? 44
    - 1.4.2 Bijvoeglijk gebruikte stofnaam 46
    - 1.4.3 Bijvoeglijk gebruikt voltooid deelwoord 46
  - 1.5 Zinnen en bijzinnen 47
    - 1.5.1 Samentrekking 48
    - 1.5.2 Tante Betje 49
    - 1.5.3 Beknopte bijzin 50
    - 1.5.4 Beperkende en uitbreidende bijzin 51
    - 1.5.5 Als of dan? 52
    - 1.5.6 Wel of niet om? 53
    - 1.5.7 Doordat of omdat? 55
  - 1.6 De invloed van zinsbouw op aantrekkelijke teksten 55
    - 1.6.1 Actief versus passief 56
    - 1.6.2 Werkwoordstijl versus naamwoordstijl 57
    - 1.6.3 Tangconstructie 59
- 2 Beeldspraak 61**
- 2.1 Inleiding 61
  - 2.2 Vaste verbinding 63
  - 2.3 Metafoor 66
  - 2.4 Vergelijking 68
  - 2.5 Metonymie 71
  - 2.6 Fouten in beeldspraak 74
    - 2.6.1 Verhaspeling 74
    - 2.6.2 Misplaatste beelden 75

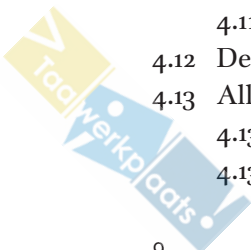
- 3 Woorden en stijlmiddelen 79**
- 3.1 Inleiding 79
- 3.2 Woordkeuze 80
- 3.2.1 Connotatie 81
- 3.2.2 Stijlregister 82
- 3.2.2.1 *Ongemarkeerd versus gemarkeerd* 82
- 3.2.2.2 *Stijlbreuk* 83
- 3.2.3 Synoniemen 84
- 3.3 Stijlfiguren 85
- 4 Spelling 115**
- 4.1 Inleiding 115
- 4.2 De basis 119
- 4.2.1 Het principe van de standaarduitspraak 120
- 4.2.2 Het principe van de vormovereenkomst 121
- 4.2.3 Het principe van de herkomst 122
- 4.2.4 Verenkeling van lange klinkers 124
- 4.2.5 Verdubbeling van medeklinkers 125
- 4.3 Los, aan elkaar of met een koppelteken? 126
- 4.3.1 Samenstellingen 127
- 4.3.1.1 *Samenstelling met een bijvoeglijk naamwoord, bijwoord of telwoord* 128
- 4.3.1.2 *Samenstelling met een werkwoord* 129
- 4.3.1.3 *Samenstelling met een eigenaam* 132
- 4.3.1.4 *Samenstelling met gelijkwaardige delen* 132
- 4.3.1.5 *Samenstelling met Griekse of Latijnse voorvoegsels* 132
- 4.3.1.6 *Samenstelling van werkwoorden met bijwoorden en voorzetsels* 133
- 4.3.1.7 *Los of vast met betekenisverschil* 135
- 4.3.2 Het koppelteken 136
- 4.3.2.1 *Koppelteken en klinkerbotsing* 137

- 4.3.2.2 *Koppelteken en bepaling* 138
- 4.3.2.3 *Koppelteken en eigennaam* 139
- 4.3.2.4 *Koppelteken tussen gelijkwaardige delen* 140
- 4.3.2.5 *Koppelteken in leenwoordgroep* 141
- 4.3.2.6 *Samenkoppeling* 141
- 4.4 Tussenletters 142
  - 4.4.1 Tussen-n 143
    - 4.4.1.1 *Het tussen-n-stappenplan* 143
    - 4.4.1.2 *De tussen-n in afleidingen* 146
  - 4.4.2 Tussen-s 146
- 4.5 Meervoud 147
  - 4.5.1 *Woorden eindigend op een klinker met meervoud -s* 148
  - 4.5.2 *Woorden eindigend op een klinker met meervoud -en* 149
  - 4.5.3 Meervoud van leenwoorden 150
    - 4.5.3.1 *Woorden uit het Engels* 150
    - 4.5.3.2 *Woorden uit het Frans* 151
    - 4.5.3.3 *Woorden uit het Latijn* 151
- 4.6 Verkleinwoorden 152
  - 4.6.1 *Lange klinker aan het eind* 153
  - 4.6.2 Verkleinvormen van leenwoorden 153
    - 4.6.2.1 *Woorden uit het Engels* 154
    - 4.6.2.2 *Woorden uit het Frans op een klinker* 154
    - 4.6.2.3 *Woorden uit het Frans op een medeklinker* 155
- 4.7 De apostrof 156
  - 4.7.1 Bezits-s 157
    - 4.7.1.1 *Eigennamen op een klinker* 158
    - 4.7.1.2 *Eigennamen op een s-klank* 159
  - 4.7.2 Weglating van letters 160
    - 4.7.2.1 *Voornaamwoorden* 161

- 4.7.2.2 *Naamvalsverbindingen* 161
    - 4.7.2.3 *Getallen en namen* 161
    - 4.7.2.4 *Overige vormen van weglating* 162
  - 4.8 Wel of geen hoofdletter? 162
    - 4.8.1 *Eigennaam en titel* 163
    - 4.8.2 *Culturele en maatschappelijke stroming* 164
    - 4.8.3 *Historische gebeurtenis, tijdperk en geologische periode* 165
    - 4.8.4 *Feestdag en kalenderaanduiding* 165
    - 4.8.5 *Windrichting* 166
  - 4.9 Accenten 166
    - 4.9.1 *Accenten in leenwoorden* 167
      - 4.9.1.1 *Woorden uit het Frans* 167
      - 4.9.1.2 *Woorden uit andere talen* 168
    - 4.9.2 *Klemtoon* 170
    - 4.9.3 *Trema* 171
  - 4.10 Afkortingen 173
    - 4.10.1 *Punten in afkortingen* 174
    - 4.10.2 *Hoofdletters in afkortingen* 175
    - 4.10.3 *Afkortingen en andere woorden of woorddelen* 176
      - 4.10.3.1 *Samenstelling met afkorting, letter, cijfer en symbool* 176
      - 4.10.3.2 *Afleiding met afkorting, letter, cijfer en symbool* 177
      - 4.10.3.3 *Afkorting als werkwoord* 178
  - 4.11 *Weglatingstreepje en afbrekingsteken* 179
    - 4.11.1 *Weglaten van woorddelen* 179
    - 4.11.2 *Afbreken* 181
  - 4.12 *De trappen van vergelijking* 184
  - 4.13 *Alles over d's en t's* 185
    - 4.13.1 *Het dt-loop-je* 186
    - 4.13.2 *'t Kofschip* 186

- 4.13.3 Het dt-stappenplan 188
- 4.13.4 Moeilijke voltooide deelwoorden 191
- 4.13.5 Meer dan één vervoeging mogelijk 192
  - 4.13.5.1 *Tegenwoordige tijd met verschillende vervoegingen* 192
  - 4.13.5.2 *Verleden tijd met verschillende vervoegingen* 192
- 4.13.6 Vervoeging van Engelse werkwoorden 193
- 4.13.7 De gebiedende wijs 195
- 4.14 Spreektaal versus schrijftaal 196

5 Leestekens 199

- 5.1 Inleiding 199
- 5.2 Punt, vraagteken en uitroepteken 200
  - 5.2.1 De punt in een zin 200
    - 5.2.1.1 *Beletselteken* 201
    - 5.2.1.2 *Structureringssteken* 202
  - 5.2.2 Vraagzin en uitroep 203
- 5.3 Komma 204
  - 5.3.1 Regels voor het gebruik van komma's 204
    - 5.3.1.1 *Plaats een komma als je er een hoort* 204
    - 5.3.1.2 *Plaats komma's om misverstanden te voorkomen* 205
    - 5.3.1.3 *Plaats komma's om zinnen te structureren* 205
  - 5.3.2 Wel of geen komma? 207
- 5.4 Puntkomma 208
  - 5.4.1 Puntkomma tussen zinnen 208
  - 5.4.2 Puntkomma in opsommingen 209
- 5.5 Dubbelepunt 210
- 5.6 Gedachtestreepje 211
  - 5.6.1 Tussenzin 212
  - 5.6.2 Wending 213

5.7	Aanhalingstekens	213
5.7.1	Dialogoog	214
5.7.2	Citaat	215
5.7.3	Ironie en betekenis	217
5.8	Combinaties van leestekens	218
5.8.1	Leestekens aan het eind van een zin	218
5.8.1.1	<i>Haakje en leestekens</i>	218
5.8.1.2	<i>Beletselteken en andere leestekens</i>	219
5.8.2	Aanhalingstekens en andere leestekens	220
5.8.3	Gedachtestreepjes en andere leestekens	222

Bijlage 1 Opriscursus ontleden 223

Bijlage 2 Woordsoorten 243

Bijlage 3 Mannelijk, vrouwelijk of onzijdig? 249

Literatuur 256

Register 259

1.5.7 *Doordat of omdat?*

De voegwoorden^{→B2} *doordat* en *omdat* worden gekenmerkt door een soms subtiel betekenisverschil: *doordat* drukt een oorzaak uit, en *omdat* een reden. Een vuistregel is: als je iets aan de situatie kunt veranderen, dus als je enige keuze hebt, gebruik dan *omdat* (om reden dat), kun je dat niet, kies dan voor *doordat* (door het feit dat).

1. Fallaci kwam *omdat* zij was uitgenodigd.
2. *Doordat* het regende, kwam Fallaci te laat.
3. Dit komt *doordat* de wegen glad waren.

Na *dit* of *dat* komt ... volgt overigens altijd *doordat*, omdat *komt* hierin ‘wordt veroorzaakt’ betekent.

1.6 De invloed van zinsbouw op aantrekkelijke teksten

Zinnen die grammaticaal correct zijn, zijn niet ook per definitie begrijpelijk en aantrekkelijk. Daarom tot slot van dit hoofdstuk drie tips om je teksten te verlevendigen: schrijf actief,^{↓1.6.1} laat werkwoorden het werk doen^{↓1.6.2} en zet bij elkaar wat bij elkaar hoort.^{↓1.6.3}

Natuurlijk bevat het instrumentarium van de schrijver tal van middelen om teksten boeiend en prettig leesbaar te maken. Je vindt een groot aantal daarvan in de hoofdstukken over beeldspraak^{→2} en woorden en stijlmiddelen.^{→3}

1.6.1 Actief versus passief

De passieve (of: *lijdende*) vorm^{→B1-C③} heeft een slechte naam, en dat is niet onterecht, want teksten worden er onduidelijker en minder levendig door. Dat bijvoorbeeld ambtelijke brieven stoffig overkomen en vaak abstract en ondoordringbaar zijn, komt voor een groot deel door passieve zinnen; dat ambtenaren zich er graag van bedienen, draagt overigens ook al niet bij aan een positief imago van de lijdende vorm. Beide volgende zinnen zijn passief, te herkennen aan (een vervoeging^{→4.1①} van) het hulpwerkwoord^{→B1-B②} *worden* of *zijn*:

1. Gevraagd wordt de tekst op tijd in te leveren.
2. De tekst is niet op tijd ingeleverd.

In zin 1 ontbreekt een logisch onderwerp^{→B1-A①} en in zin 2 is het onderwerp onpersoonlijk (*de tekst*). Tegenover de passieve vorm, staat de actieve (of: *bedrijvende*) vorm.^{→B1-C③} Zin 3 en 4 vormen de actieve pendanten van respectievelijk 1 en 2:

3. De uitgever vraagt de tekst op tijd in te leveren.
4. De schrijver leverde de tekst niet op tijd in.

In zowel zin 3 als zin 4 is er iemand aanwezig die actief een handeling verricht, en deze zinnen zijn daarom persoonlijker, minder kleurloos en minder afstandelijk dan beide eerste zinnen, waarin in het midden wordt gelaten wie of wat vraagt of inlevert. Lezers verwachten doorgaans een onderwerp in de zin,^{↑1.2.2.1} en ook daarom is een actieve zin vaak beter dan een passieve; personificatie^{→2.3} is een van de manieren om een onderwerp te introduceren.

Je kunt ook met *door* een handelende persoon introduceren,^{→B1-C③} maar daarmee maak je een zin alleen maar onnodig wijdliepig, zonder dat de lijdende vorm verdwijnt:

5. Door de uitgever wordt gevraagd de tekst op tijd in te leveren.
6. De tekst is niet op tijd ingeleverd door de schrijver.

Gebruik je in een tekst zo nu en dan een lijdende vorm, bijvoorbeeld ter variatie, dan is er natuurlijk niets mis mee. Bezwaarlijk wordt het pas als een tekst vergeven is van de passieve zinnen, omdat de lezer dan grote moeite zal hebben om zijn aandacht erbij te houden.

1.6.2 *Werkwoordstijl versus naamwoordstijl*

De term *naamwoordstijl* duidt op de stijl waarin een schrijver veel zelfstandige naamwoorden en weinig werkwoorden^{→B2} gebruikt, waarbij die zelfstandige naamwoorden niet zelden worden ingezet als werkwoorden. Dat resulteert in abstracte, neutrale zinnen die afstandelijk zijn doordat er geen persoon in optreedt. Als een werkwoord als zelfstandig naamwoord fungeert, staan er bovendien meer woorden in de zin dan nodig is, omdat er andere werkwoorden moeten worden toegevoegd, die geen of nauwelijks betekenis hebben. Vaak ontstaan daarnaast (lange) voorzetselconstructies om de zelfstandige naamwoorden met elkaar te verbinden. Door dit alles zijn de zinnen nogal stijf en saai, en lijkt het alsof er instructies worden gegeven. Een paar voorbeelden.

1. De voorlezing van de namen van de sprekers vindt plaats om acht uur.
2. De doelstelling is het vermaken van de aanwezigen.

3. Er wordt vooraf discussie gevoerd om het stellen van vragen te reguleren.

De naamwoordstijl is eenvoudig weg te werken: maak werkwoorden van de zelfstandige naamwoorden. Bijvoorbeeld zo:

4. De namen van de sprekers worden om acht uur voorgelezen.
5. Het doel is dat de aanwezigen worden vermaakt.
6. Er wordt vooraf gediscussieerd om gereguleerd vragen te stellen.

Vaak ontstaan daardoor passieve zinnen,^{†1.6.1} maar die kun je natuurlijk actief maken, bijvoorbeeld op deze manier:

7. De gespreksleider leest om acht uur de namen van de sprekers voor.
8. De sprekers willen de aanwezigen vermaken.
9. Vooraf discussiëren de aanwezigen over de spelregels om vragen te stellen.

Het gebruik van de naamwoordstijl is niet altijd te voorkomen, en als je deze stijl zo nu en dan toepast om te variëren in zinsbouw, is er natuurlijk ook geen bezwaar tegen. Je kunt de naamwoordstijl zelfs inzetten als stijlmiddel, bijvoorbeeld bij hysteron proteron, inversie en prolepsis.^{→3.3} Maar ook als je het accent wilt leggen op de handeling in plaats van op de handelende persoon, kan de naamwoordstijl van pas komen. Bijvoorbeeld:

10. Het rijmen van de waarheid is de leugen van de dichter.

Actief en zonder naamwoordstijl staat hier *de dichter liegt rijmend de waarheid*, maar in zin 10 is de nadruk gelegd op *het rijmen (van de waarheid)*.

1.6.3 *Tangconstructie*

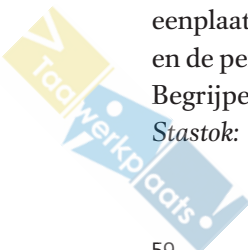
De *tangconstructie* dankt haar naam aan een waterpomptang met (zeer) wijd opengesperde scharen: het is een zinsconstructie met een grote, vaak storende afstand tussen de delen van een grammaticale eenheid. Bijvoorbeeld tussen hulpwerkwoord en voltooid deelwoord:^{-B2}

1. De tafel *wordt gedekt* met de heerlijkste spijzen.
2. De tafel *wordt* met de heerlijkste spijzen *gedekt*.
3. De tafel *wordt* met de heerlijkste spijzen, waarvan de familie Stastok de meeste gerechten niet eens kent, de kostbaarste wijnen, het mooiste servies en oogverblindend glimmend gouden bestek *gedekt*.

Hoe minder afstand tussen de bij elkaar horende delen, hoe gemakkelijker de zin te begrijpen is. Overigens worden niet alleen de delen van een gezegde^{-B1-B} geregeld uit elkaar getrokken, maar ook andere bij elkaar horende delen:

4. *Het* blijktbaar aan iemand die nog nooit een onbekende van de diligence gehaald had toebehorende *stemmetje*.
5. *Het stemmetje* dat blijktbaar toebehoorde aan iemand die nog nooit een onbekende van de diligence gehaald had en dat zich zwak en pieperig tot de commissaris van de politie richtte, *vroeg*: 'Is uwé meheer Willebram, als ik vragen mag?'

In zin 4 staan lidwoord *het* en het bijbehorende zelfstandig naamwoord *stemmetje* te ver uit elkaar en in 5 vergt de uiteenplaatsing van de kern van het onderwerp *het stemmetje* en de persoonsvorm *vroeg* te veel inspanning van de lezer. Begrijpelijk is zoals Hildebrand het schreef in *De familie Stastok*:

6. 'Is uwé meheer Willebram, als ik vragen mag?' vroeg een zwak, pieperig stemmetje, blijkbaar toebehorende aan iemand die nog nooit een onbekende van de diligence gehaald had. De vraag was tot de commissaris van politie gericht.

De tangconstructie is daarom eenvoudig te voorkomen: zet bij elkaar wat bij elkaar hoort. De constructie wordt overigens ook als stijlfiguur toegepast en heet dan *distanzstellung*.^{→3.3}

Zet altijd bij elkaar wat bij elkaar hoort, of het nu om teksten gaat, paragrafen, secties, alinea's, zinnen of woorden.

synesthesie

Stijlfiguur waarbij woorden uit verschillende zintuigsfereën, bijvoorbeeld gehoor en zicht, met elkaar worden verbonden, zoals in *schreeuwende kleuren* of *klankkleur*. Een paar andere voorbeelden.

- ik heb daarom de taal
in haar schoonheid opgezocht
hoorde daar dat zij niet meer menselijks had
dan de spraakgebreken van de schaduw
dan die van het oorverdovend zonlicht
[Lucebert, 'Ik tracht op poëtische wijze']
- Ik hoor het licht het zonlicht pizzicato
de warmte spreekt weer tegen mijn gezicht
[Hans Andreus, 'liggend in de zon']
- Men bereikt zijn verfijnde hel via het vagevuur van een paar zalen
Cobraschilders – Appel en zijn makkers – die op hun non-figuratieve
doeken niet bij de pakken neerzitten, doch met kracht en verf
beproeven het geluidsvolume van de wereld te evenaren. [Simon
Carmiggelt, *We leven nog*]

Vergelijk ook *hypallage*[†] en *oxymoron*.[†]

tautologie

Evenals bij *pleonasme*,[†] gaat het bij tautologie om overtoolligheid, maar een tautologie is iets sterker: een begrip wordt herhaald in andere bewoordingen. Veel uitdrukkingen zijn tautologisch, bijvoorbeeld: *altijd en eeuwig*, *bepakt en bezakt*, *frank en vrij*, *gratis en voor niets*, *open en bloot* en *vast en zeker*. Vaak gaat het om stijlfouten, zoals in *niet in staat zijn iets te kunnen doen*, maar je kunt dit verschijnsel ook opzettelijk

gebruiken om een beeld te versterken. Een paar voorbeelden.

- Dat soete kermen en dat aengename klaegen
Kan yder niet verdragen
[Maria Tesselschade Roemers Visscher, 'Stenen antwoord']
- Bovendien bleek deze man een bruto te zijn, die thuis een vrouw met zes kinderen had zitten, iets wat ik eenvoudig niet te pas vind komen voor een ongefortuneerd iemand zonder geld. [Henriëtte van Eyk, *De kleine parade*]
- Het water van de vaart stroomt uit de horizon
En woelt en wentelt om zichzelf en draait
[M. Vasalis, 'Herfst']
- Ik zeg, vroeger, toen bitterde ik in de Kalverstraat met een ploegje, allemaal mensen van grote betekenis, veel bouwers en een enkele advocaat, enfin, ik bitterde daar en de borrel kostte een dubbeltje wat gelijkstaat aan tien cent. [Simon Carmiggelt, *Een toontje lager*]

In de Statenvertaling van de Bijbel wordt er heel wat 'gesproken en gezegd', zoals hier uit 2 Koningen 18:

- Alzo stond Rabsake, en riep met luider stem in het Joods; en hij sprak en zeide: Hoort het woord des groten konings, des konings van Assyrië!

understatement

Zie *litotes*.[†]

woordspeling

Woordspelingen stellen je voor een dilemma: als de lezer of luisteraar ze meteen doorziet, komt dat doorgaans doordat

ze erg flauw zijn; dringen ze niet tot hem door, dan streef je je doel voorbij. Bovendien doe je er een beroep mee op het gevoel van humor van de lezer of luisteraar, en dat is niet zelden een heikele onderneming. Door te spelen met ambiguïteit, dus met verschillende betekenissen van een woord of uitdrukking, ontstaat er vaak een ‘neutrale’ spanning, zeker als het om een letterlijke en een figuurlijke betekenis gaat. Een paar voorbeelden.

- dit gedicht schaamt zich gedicht te zijn
woede wil andere wapens dan woorden
ja het schaamt zich gedicht te zijn en geen schot
waarmee het – dichter – jouw beul kan vermoorden.
[Lucebert, ‘Breyten Breytenbach mag de maan zien’]
- Voel ik voor ’t eerst in zijn volledigheid
En aan den lijve het vol-ledig zijn
[M. Vasalis, ‘Herfst’]
- De eigenaar stond achter de toonbank. Wanneer je tegen hem zei:
‘Mag ik even afrekenen?’ zei hij: ‘Zullen we dat maar buiten doen.’
[Arnon Grunberg, *Figuranten*]
- ‘Geef me een kopstoot van je.’ De jongen verroerde zich niet. ‘Nou – is me poen van blik?’ vroeg de man. ‘Een kópstoot ...?’ zei de jongen op een toon vol wantrouwen. ‘Ja, mug!’ riep de man. ‘Da’s een grote pils met een ouwe klare erin. Nooit van gehoord? Dan kneis je je vak niet.’
[Simon Carmiggelt, *Oude mensen*]

zelfcorrectie

Stijlfiguur waarbij een woord of een gedachte wordt vervangen door iets wat als beter wordt voorgesteld. Het doel is om de aandacht op verschillende mogelijkheden te

richten, zodat er een versterkende werking ontstaat, of om een nadere uitleg te geven. Een paar voorbeelden.

- Omsloten door autow-. – Pardon.
Om sloten en wegels gebloem
in gebloemd gegroen, louter won-
deren der zon, en zoet gezoem.
[Huub Beurskens, ‘Hollandse lente’]
- Te zien uit het raam hangt een man
aan de kerktoren. Dat wil zeggen:
een plank hangt er, waar de man
op zit, doodbedaard, een leidekker.
[Willem R. Roggeman, ‘Hoogtevrees’]
- – Ik wilde van die losse, medicinale pepermint hebben, zegt hij.
Dan kijkt hij naar de hand van de man.
– Ach nee, geeft u me toch maar een rolletje, dat is hygiënischer.
[Jan Wolkers, *De hond met de blauwe tong*]

zeugma

Bij een zeugma (of: *syllipsis*) krijgt één woord verschillende functies in één grammaticale constructie. Strikt genomen is er dan sprake van een foutieve samentrekking,^{+1.5.1} maar omdat je er een komisch effect mee kunt sorteren, is het zeugma ook bruikbaar als stijlmiddel. Bijvoorbeeld:

- De dag van ons examen, dat niet eerlijk en in Den Haag was, begon akelig. [Henriëtte van Eyk, *De kleine parade*]
- Dat ik de tel erbij verloor. En mijn vriendin
Een beetje uit het oog.
[Bart Stouten, ‘Steraanbieding’]

4.3.1.5 Samenstelling met Griekse of Latijnse voorvoegsels

Normaal gesproken worden met voorvoegsels afleidingen[†] gevormd, maar afleidingen met Latijnse en Griekse voorvoegsels (of woorddelen die als zodanig worden gebruikt) worden behandeld als samenstellingen.[†] Deze voorvoegsels worden aan het grondwoord[†] vast geschreven; het gaat dan om bijvoorbeeld: *aero-*, *anti-*, *audio-*, *auto-*, *bi-*, *bio-*, *co-*, *contra-*, *de-*, *di-*, *duo-*, *elektro-*, *extra-*, *giga-*, *intra-*, *loco-*, *macro-*, *micro-*, *mini-*, *mono-*, *multi-*, *neo-*, *para-*, *pre-*, *pro-*, *proto-*, *pseudo-*, *quasi-*, *re-*, *retro-*, *semi-*, *socio-*, *supra-*, *tri-*, *ultra-* en *vice-*.

Alleen als er klinkerbotsing optreedt, wordt een koppelteken^{†4.3.2.1} of een trema^{†4.9.3} geplaatst.

4.3.1.6 Samenstelling van werkwoorden met bijwoorden en voorzetsels

De regel is eenvoudig: volgt er op de bijwoorden^{→B2} *daar*, *er*, *hier* en *waar* een voorzetsel,^{→B2} dan wordt de samenstelling[†] aaneengeschreven: *erover*, *daarin*, *hieronder*, *waarop*. Dit geldt ook voor deze bijwoorden in combinatie met een bijwoord waar een voorzetsel in zit, zoals *overheen*, *onderdoor* en *doorheen*: *hieroverheen*, *daaronderdoor*, *erdoorheen*.

Ingewikkelder wordt het als het gaat om de combinatie met een scheidbaar samengesteld werkwoord^{†4.3.1.2} en een voorzetsel, zoals *uitlachen om* of *doorleren voor*, want komt dat in een zin voor waarin ook *daar*, *er*, *hier* of *waar* staat, dan is niet altijd duidelijk wat nu precies bij elkaar hoort en dus los of vast geschreven moet worden. Een voorbeeld met *uitgaan van* en *er*: *ga je ervanuit*, *ervan uit* of *er vanuit*? Het stappenplan biedt de oplossing.

Stappenplan samenstellingen van kleine woordjes

- 1 Met hoeveel elementen wil je *daar*, *er*, *hier* of *waar* combineren?
  - Eén, bijvoorbeeld: *daar* + *op*, *er* + *over*. → 2
  - Twee, bijvoorbeeld: *daar* + *door* + *heen*, *er* + *van* + *uit*. → 3

- 2 *Daar*, *er*, *hier* of *waar* en één ander element.
  - Schrijf aan elkaar.
daarin, *ervan*, *hieronder*, *waarop* ←

- 3 *Daar*, *er*, *hier* of *waar* en twee andere elementen.
Achterhaal of een van de elementen een deel van een scheidbaar samengesteld werkwoord^{1,4,3,1,2} is; raadpleeg eventueel een woordenlijst om hierachter te komen.
  - Is een van de elementen deel van een scheidbaar samengesteld werkwoord? Schrijf dit element los.
    1. Geeft u eraan toe? [*toegeven aan* + *er*]
    2. Hij lachte haar erom uit. [*uitlachen* + *er* + *om*]
    3. Ze leert ervoor door. [*doorleren voor* + *er*]
    4. U kunt ervan uitgaan dat dit goed is. [*uitgaan van* + *er*]
    5. Gaat u ervan uit? [*uitgaan van* + *er*] ←

  - Is geen van de elementen deel van een scheidbaar samengesteld werkwoord? Schrijf aan elkaar.
    6. Gaat u ernaartoe? [*gaan* + *er* + *naartoe*]
    7. Hij liep eromheen. [*lopen* + *er* + *omheen*]
    8. Ze gaat ervandoor. [*gaan* + *er* + *van* + *door*] ←

Andere kleine woordjes

Hoe zit het met woorden als *bovenop* of *boven op* en *achterin* of *achter in*?

In zulke gevallen kijk je naar het rechterdeel (*op, in*): hoort dat bij het woord dat erachter staat, schrijf de combinatie dan los, en anders vast. Bijvoorbeeld:

9. De brief ligt boven op de stapel.
10. De brief ligt bovenop.
11. Hij zit achter in de taxi.
12. Hij zit achterin.
13. Ik woon dicht bij mijn werk.
14. Ik woon dichtbij.

4.3.1.7 Los of vast met betekenisverschil

Heel soms is er verschil in betekenis tussen los of vast schrijven. In de tabel vind je de meestvoorkomende gevallen.

vast	betekenis	los	betekenis
<i>allang</i>	al te goed	<i>al lang</i>	gedurende lange tijd
<i>allesbehalve</i>	zeker niet	<i>alles behalve</i>	alles met uitzondering van
<i>evengoed</i>	ook, al met al	<i>even goed</i>	net zo goed [als ...]
<i>tegoed</i>	positief saldo	<i>te goed</i>	nog te ontvangen
<i>tekort</i>	gebrek	<i>te kort</i>	niet lang genoeg
<i>teneinde</i>	om	<i>ten einde</i>	tot een einde
<i>tenminste</i>	althans	<i>ten minste</i>	op z'n minst
<i>tenslotte</i>	immers, uiteindelijk	<i>ten slotte</i>	tot slot
<i>teveel</i>	overschot, restant	<i>te veel</i>	meer dan voldoende
<i>zoiest</i>	net	<i>zo juist</i>	zo goed
<i>zolang</i>	gedurende	<i>zo lang</i>	met die lengte of duur
<i>zomin</i>	ook niet	<i>zo min</i>	zo weinig [mogelijk]
<i>zover</i>	de mate waarin	<i>zo ver</i>	met die afstand